

Відгук

офіційного опонента на дисертацію **Мазур Тамари Вікторівни** на тему:
**«Охорона культурної спадщини в Україні: історико- й теоретико-
правове дослідження»**, поданої на здобуття наукового ступеня доктора
юридичних наук за спеціальністю
12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

Багате історичне минуле нашої держави обумовлює необхідність збереження історичних надбань та охорони культурної спадщини. Нормативне регулювання охорони історичної спадщини має динамічний характер і потребує аналізу з точки зору становлення та вдосконалення. Саме на з'ясування історичних і теоретичних аспектів охорони культурно-історичної спадщини в Україні і націлена дисертаційна робота Т.В. Мазур.

Актуальність обраної докторанткою теми обумовлюється рядом причин, основними серед яких є наступні:

- необхідність ознайомлення з культурними надбаннями попередніх поколінь, усвідомлення суб'єктами суспільних відносин власної соціокультурної ідентичності;

- з'ясування ролі держави як суб'єкта охорони культурних прав громадян, забезпечення охорони культурної спадщини та створення умов для доступу до об'єктів культурної спадщини;

- з'ясування національних традицій історичного процесу охорони культурної спадщини;

- необхідність розвитку нормативного регулювання охорони культурної спадщини у відповідності до інтересів і запитів сучасного суспільства;

- важливість врахування міжнародного досвіду та стандартів у сфері охорони культурних надбань держави;

- необхідність недопущення нищення об'єктів культурної спадщини, що обумовлено порушенням існуючих нормативних вимог щодо їх захисту;

ВДС НАВС	
Вх. №	19
кількість аркушів:	11
осн. док.	11
додаток	—
2021	р. 1

- забезпечення охорони культурних та історичних пам'яток в умовах збройного конфлікту, пов'язаного з анексією Криму та військових дій на Донбасі;

- обґрунтування правових механізмів взаємодії органів держави у сфері охорони культурних пам'яток та органів місцевого самоврядування;

- необхідність комплексного історико-теоретичного правового дослідження охорони культурної спадщини в Україні.

Дисертанткою чітко визначено аспекти проблеми, які вже були предметом наукового аналізу та виокремлено ті з них, що і в сучасній науці залишаються поза увагою науковців.

Обрані дисертанткою завдання надали можливість повною мірою досягти поставлену мету – на основі комплексного аналізу історії, теорії та практики правової охорони культурної спадщини в Україні виробити пропозиції та рекомендації щодо її удосконалення у відповідності до міжнародних норм і стандартів національних традицій і зарубіжного досвіду (с. 26). Аналіз обраних дисертанткою завдань надає можливість зробити висновок, що дисертаційне дослідження Т.В. Мазур має комплексний характер та націлене на з'ясування методологічної основи, сутності правової охорони культурної спадщини; характеристику джерельної бази та стану дослідженості проблеми вітчизняними вченими та представниками західної правової науки; обґрунтування основних історичних етапів нормативного регулювання охорони культурної спадщини; обґрунтування шляхів розвитку національного законодавства у досліджуваній сфері та можливостей використання міжнародного досвіду, міжнародних норм і стандартів в практиці правового забезпечення охорони культурної спадщини в Україні.

На нашу думку, у дисертаційному дослідженні Т.В. Мазур чітко визначено об'єкт та предмет дослідження, застосовано солідний методологічний інструментарій, що поєднує підходи, принципи і методи дослідження. Мова іде про цивілізаційний, герменевтичний, логічний та системний підходи; історичний, ретроспективний, формально-юридичний,

порівняльно-правовий, конкретно-соціологічний методи; методи правового моделювання та перспективного аналізу.

На основі застосування солідної методологічної основи, постановки комплексу завдань, опрацювання більше 500 джерел нормативного, монографічного та науково-публіцистичного характеру дисертанткою обґрунтовано положення, висновки та пропозиції і рекомендації, які визначають авторський внесок у розроблювану проблему та характеризують дисертаційне дослідження як комплексне, в якому вперше в національній правовій доктрині проаналізовано історико- та теоретико-правові проблеми охорони культурної спадщини в Україні.

Особливої уваги заслуговують положення, обґрунтовані вперше. Вони стосуються авторського визначення правової охорони культурної спадщини, з'ясування історичних закономірностей та особливостей розвитку правової охорони культурної спадщини в Україні на різних історичних етапах; характеристики новітніх тенденцій охорони культурної спадщини за кордоном; аргументації доцільності використання зарубіжного досвіду правової охорони культурної спадщини в національній практиці; обґрунтування пропозицій щодо удосконалення правового й інституційного забезпечення охорони культурної спадщини в Україні.

Не викликають сумнівів та заперечень положення, які удосконалено та дістали подальшого розвитку. Практичне значення отриманих результатів підтверджено актами впровадження Комітету Верховної Ради України з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування; Національної академії внутрішніх справ та Національного авіаційного університету.

Положення дисертації Т.В. Мазур достатньою мірою апробовані на засіданнях кафедри теорії держави і права Національної академії внутрішніх справ, оприлюднено у одноосібному монографічному дослідженні, 32 статтях, у тому числі у зарубіжних фахових виданнях, проіндексованих у

наукометричній базі Web of Science та 17 тезах доповідей на науково-практичних конференціях різного рівня, у тому числі і зарубіжних.

Логічною і послідовною є структура дисертаційного дослідження Т.В. Мазур. Розділ 1 присвячено з'ясуванню теоретико-методологічних засад дослідження правової охорони культурної спадщини. Особлива увага приділена з'ясуванню методології дослідження. Для аналізу особливостей методології дисертанткою визначено зміст терміну «правова охорона культурної спадщини» у вузькому та широкому значенні (с. 35-36); з'ясовано розуміння методології дослідження на доктринальному рівні (с. 36-38) та запропоновано власне бачення цієї категорії. Обґрунтовано доцільність застосування цивілізаційного підходу, який розглядає охорону культурної спадщини в Україні як частину загальносвітового процесу, спрямованого на збереження надбань людської цивілізації (с. 39-40); діалектичного підходу, що забезпечує можливість здійснити дослідження в розвитку; соціологічного підходу, що забезпечує аналіз предмету дослідження як частину цілісної соціальної системи (с. 40-41); герменевтичного підходу, що забезпечив можливість з'ясування сенсу та змісту нормативного закріплення охорони культурної спадщини та комунікативний підхід, що встановив особливості взаємодії суб'єктів у досліджуваній сфері (с. 41-42).

Дисертанткою запропоновано ряд принципів наукового пізнання, що забезпечили об'єктивність дослідження обраного предмету. Мова іде про принципи історизму, об'єктивності, всебічності, конкретності, верховенства права, законності, демократизму, плюралізму (с. 43-46).

Досягнення теоретичних та прикладних результатів дослідження Т.В. Мазур забезпечено завдяки використанню системи методів наукового пізнання. Мова іде про загальнонаукові і спеціальні методи, які дали змогу розкрити та реалізувати дослідницькі завдання. В системі загальнонаукових методів використано логічний, індуктивний, дедуктивний, системний, історичний методи (с. 47-49). Використано також методи суміжних наук (с. 49-50). В системі власне юридичних методів використано формально-

юридичний, порівняльно-правовий, метод правового моделювання, конкретно-соціологічний метод (с. 49-51).

Окремої уваги приділено обґрунтуванню поняття та з'ясуванню сутності правової охорони культурної спадщини. Наголошено на еволюції формування цього поняття (с. 52). Проаналізовано формування поняття пам'яткоохоронного законодавства Російської імперії початку ХХ ст. (с. 53-54), періоду Української еволюції 1917-1921 р.р. (с. 54-55), Другої світової війни (с. 55-56), у радянській юридичній науці (с. 56-59) та у період з 2000 р. (с. 60-61). Наголошується на існуванні різних понять для пізнання культурної спадщини. Мова іде про поняття культурні цінності, культурні надбання, пам'ятки, культурну спадщину (с. 61). На основі аналізу існуючих у сучасній науці визначень культурної спадщини (с. 62-66) зроблено висновок, що національне законодавство не містить чіткого розмежування понять «охорона» та «збереження» культурної спадщини (с. 66).

Розділ 2 присвячено з'ясуванню джерельної бази та стану дослідження проблеми правової охорони культурної спадщини. Проаналізовано джерельну базу дослідження. Існуючі джерела класифіковано на національно-правові акти; міжнародно-правові акти; довідкову літературу (енциклопедії, словники, путівники, довідники); аналітичні записки, звернення, заяви, інформаційні повідомлення (с. 70). Проаналізовано нормативну базу охорони культурних пам'яток (с. 71-78), міжнародно-правові акти у цій сфері (с. 78-80).

Визначаючи стан дослідження проблеми, акцентовано на активному дослідженні означеної проблеми (с. 83). Акцентується увага на монографічних роботах та виокремлено основні напрямки наукових досліджень (с.84). Визначено зміст узагальнюючих й теоретичних праць з питань охорони культурної спадщини (с. 85-88); праць, присвячених міжнародно-правовій охороні культурної спадщини (с. 88-91); праці, присвячені зарубіжному досвіду у досліджуваній сфері (с. 91-93); праці представників конституційного та адміністративного права (с. 93-96); праці,

присвячені проблемі відповідальності за порушення законодавства у досліджуваній сфері (с. 96-101) та праці, що визначають регіональні особливості правової охорони культурної спадщини в Україні с. 101-103).

Логічним продовженням з'ясування ступеню дослідженості проблеми культурних цінностей у вітчизняній юридичній науці є аналіз означеної проблеми у західній правовій доктрині. Існуючі праці класифіковано за напрямками; з'ясовано термінологічні аспекти проблеми (с. 104-115), визначено особливості правових аспектів охорони культурної спадщини в окремих країнах світу (с. 115-121). Зроблено висновок, що вивчення зарубіжного досвіду сприятиме удосконаленню охорони культурної спадщини в Україні (с. 122).

Розділ 3 роботи Т.В. Мазур присвячено з'ясуванню історичних засад правової охорони культурної спадщини в Україні. Виокремлено і досліджено періоди становлення правової охорони культурної спадщини в Україні та виокремлено їх сутність, зміст і значення. Період Української революції 1917-1921 р.р. пов'язується з діяльністю пам'яткоохоронних органів УНР часу Української Центральної Ради, діяльністю пам'яткоохоронних органів Української Держави та діяльністю пам'яткоохоронних органів УНР часів Директорії (с. 128-150). Радянський період включає два етапи – від початку 1918 р. – видання перших радянських пам'яткоохоронних актів на території України на початку Другої світової війни та від 1943 року, пов'язаного з відновленням зруйнованих об'єктів культурної спадщини до 1990 р. (с. 151-171). Третій період пов'язується з часом прийняття Декларації про державний суверенітет України та проголошення незалежності України та поділений на три часові рамки (1990 –1999 р.р.; 2000 – 2010 р.р; 2011 – 2020 рр.). – (стор. 171-193).

Розділ 4 визначає міжнародні стандарти і зарубіжний досвід правової охорони культурної спадщини. Важливим аспектом дослідження проблеми є визначення можливостей адаптації національного законодавства у сфері охорони культурної спадщини до міжнародних норм і стандартів (с. 196-221).

Проаналізовано причини прийняття та зміст основних міжнародних документів у сфері охорони культурної спадщини Брюссельської декларації про закони і звичаї війни від 01.01.1874 р. (с. 197-199), Пакту Реріха (с. 199-200), Статуту ООН (с. 200-201), Загальної декларації прав людини (с. 201-202), Конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту (с. 203-206), Конвенції ЮНЕСКО (с. 206-21), Європейської культурної конвенції (с. 217-221).

Окреме місце в дисертаційному дослідженні відведено аналізу зарубіжного досвіду законодавчого забезпечення охорони культурної спадщини та з'ясуванню можливостей його використання в Україні.

Наголошується на тому, що врахування зарубіжного досвіду забезпечить змогу уникнути багатьох помилок практики охорони культурних пам'яток (с. 223). Вивчення аналізу особливостей країн англосаксонського і континентального права (с. 224-228). Особлива увага приділена аналізу досвіду Франції (с. 228-239), пов'язаного із реєстрацією пам'яток, пропагування культурних надбань, повноваженнями органів держави та посадових осіб у цій сфері, положеннями кодексу культурної спадщини, значенням Фонду культурної спадщини, меценатською діяльністю. Визначено також позитивний французький досвід, який може бути імplementований в Україні. Досліджено досвід Італії щодо належності пам'яток культури громаді, створення національної комісії образотворчих мистецтв, законів у сфері охорони цінностей, Кодексу охорони культурних цінностей (с. 240-247). Цікавим видається польський досвід з огляду на певну схожість історичних умов розвитку держав та належності Польщі до Євросоюзу (с. 248-257). Результатом узагальнення досвіду зарубіжних країн став правомірний висновок дисертантки щодо необхідності кодифікації національного пам'яткоохоронного законодавства; ухвалення загальнодержавної програми захисту культурної спадщини; реалізації заходів, спрямованих на захист пам'яток національного і місцевого значення (с. 258).

Розділ 5 має прогностичне спрямування та націлений на реформування правового й інституційного забезпечення охорони культурної спадщини в Україні. Визначаючи роль культурної сфери суспільства (с. 259-260), проаналізовано зміст Закону України «Про культуру» та підзаконних актів у цій сфері (с. 261-263). На цій основі обґрунтовано висновок щодо необхідності оновлення профільного законодавства та активізації державної політики щодо охорони культурної спадщини (с. 264). З'ясовано позитивні та негативні аспекти діючого законодавства (с. 264-274). Особлива увага приділена аналізу загальнодержавної програми забезпечення та використання об'єктів культурної спадщини, Закону України «Про культуру» (с. 276-279) та особливостям охорони культурної спадщини в умовах обмежувальних заходів, пов'язаних з поширенням коронавірусної хвороби COVID-19 (с. 285-286). В якості напрямків вдосконалення законодавства визначено можливості використання баз Інтерполу, подолання колізій та прогалин пам'яткоохоронного законодавства, законодавче врегулювання здійснення перевірок щодо дотримання пам'яткоохоронного законодавства, можливість судового вирішення питань щодо облікової документації на пам'ятки культурної спадщини, закріплення механізмів впливу органів охорони культурної спадщини на органи виконавчої влади шляхом звернення до органів прокуратури для захисту інтересів держави в судовому порядку (с. 287-294).

Практичне спрямування має дослідження правових засад реформування діяльності державних органів охорони культурної спадщини. В якості таких органів визначено органи виконавчої влади на центральному та місцевому рівнях, а також про структурні підрозділи охорони культурної спадщини органів місцевого самоврядування (с. 295). Детально проаналізовано статус Управління охорони культурної спадщини (с. 297-299), Національної комісії з питань повернення цінностей (с. 302-304), структурних підрозділів відповідних державних адміністрацій та рад (с. 304-307).

В результаті аналізу реформаційних процесів в Україні зроблено висновок про те, що часті зміни та реорганізації системи органів державної влади негативно позначаються на пам'яткоохоронній діяльності та про необхідність створення окремого центрального органу виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини України, що відкриває можливості для вироблення й реалізації державної пам'яткоохоронної політики (с. 307).

Окрема увага приділена дослідженню правового статусу неурядових організацій та громадян у сфері охорони культурної спадщини (підрозділ 5.3). Це обумовлено підвищенням ролі інститутів та суб'єктів громадянського суспільства у сфері охорони культурної спадщини. З'ясовано історію становлення та діяльності цих органів з 1917 р. по 1960 р.р. (с. 309-315). Досліджено Статут громадянської організації «Українське товариство охорони пам'яток історії та культури» (с. 315-318), діяльності відділень Міжнародної ради з питань пам'яток і визначних місць (с. 319-325), діяльність Міжнародної ради музеїв (с. 326-328) та Міжнародного комітету Блакитного Щита (с. 329-330), відділення яких діє в Україні. Зроблено висновок про те, що помітної активності Національного комітету Блакитного Щита в Україні щодо захисту культурної спадщини не спостерігається (с. 330).

Висновки до розділів та дисертації в цілому відображають у стислому вигляді основні ідеї та положення роботи та вирішують актуальну наукову проблему щодо дослідження історико- і теоретико-правових засад охорони культурної спадщини в Україні.

Дисертаційне дослідження Тамари Вікторівни Мазур виконане на високому професійному рівні, підготовлене на актуальну тему та заслуговує на позитивну оцінку. Однак, як і будь-яка творча робота, викликає певні зауваження, націлені на уточнення позиції дисертантки зі спірних питань.

1. Серед положень наукової новизни дисертанткою запропоновано систему органів охорони культурної спадщини в Україні, яка складається з окремого центрального органу охорони культурної спадщини і структурних

підрозділів охорони культурної спадщини у складі місцевих державних адміністрацій, а також структурних підрозділів охорони культурної спадщини в органах місцевого самоврядування (с. 31). На нашу думку, ця пропозиція потребує більш докладного обґрунтування.

2. У дисертаційному дослідженні під культурною спадщиною розуміються нерухомі об'єкти культурної спадщини. Однак нерідко згадуються й аналізуються правові норми, які стосуються рухомих пам'яток, зокрема положення Закону «Про музеї та музейну справу» і відповідні підзаконні акти (с. 73–74), які виходять за рамки предмета дослідження.

3. Аналізуючи зарубіжний досвід правової охорони культурної спадщини, дисертанткою недостатньо уваги приділено відповідності тлумачення основних термінів, зокрема терміну «пам'ятка», в українському й зарубіжному законодавстві.

4. На с. 286 дисертації згадується про «відсутність в органах охорони культурної спадщини працівників, до посадових обов'язків яких належало б відстеження продажу на аукціонах археологічних знахідок, зроблених так званими чорними археологами, або об'єктів культурної спадщини, незаконно вивезених з території України». Однак дисертантка лише констатує цей факт і не пропонує, яким чином можна вирішити зазначену проблему на законодавчому рівні.

5. У роботі два окремі підрозділи (3.2 «Гене́за радянського законодавства у сфері охорони культурної спадщини 1918 – 1930-х років» і 3.3 «Зміна радянських підходів до правової охорони культурної спадщини в 1940-х – 1980-х роках») присвячено радянському періоду правової охорони культурної спадщини. На нашу думку, відповідний період досить докладно висвітлено ще в працях радянських дослідників та на початку 1990-х років, зокрема професором Віктором Акуленком. А тому, вважаємо, варто було його викласти стисліше.

Означені зауваження не мають принципового характеру і не впливають на позитивну оцінку дослідження.

Аннотация відповідає основним положенням дисертації, публікації відображають різноманітні аспекти дослідження.

Вважаємо, що дисертаційне дослідження **«Охорона культурної спадщини в Україні: історико- й теоретико-правове дослідження»** відповідає спеціальності 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень та вимогам п.п. 9, 10-13 Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. №567 зі змінами, а дисертантка, Тамара Вікторівна Мазур, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Офіційний опонент:

**доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри теорії та історії права та держави
Інституту права
Київського національного
університету імені Тараса Шевченка**

Бобровник С.В.

